

дних договорів, що спрямовані на забезпечення безпеки потерпілих, свідків та інших осіб, які сприяють проведенню кримінального судочинства. Беручи участь у розробці таких договорів, їх наступне прийняття та ратифікація зобов'язує держав-учасниць щодо їх впровадження у національне законодавство і, як наслідок, виконання цих норм, забезпечуючи необхідну безпеку таким особам на державному рівні.

Бібліографічні посилання

1. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Док. А/CONF.144/INF.2, 11 may, 1990.
3. Док. E/CN.15/1997/CRP.9, 25 april, 1997, P/ 20-21.
4. Правонарушители и жертвы: ответственность и справедливость в процессе отправления уголовного правосудия. Рабочий документ, подготовленный Секретариатом к X Конгрессу ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями Док. А/CONF.187/8. 15 december, 1999, P. 3.
5. Правонарушители и жертвы: ответственность и справедливость в процессе отправления уголовного правосудия. Рабочий документ, подготовленный Секретариатом к X Конгрессу ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями Док. А/CONF.187/8. 15 december, 1999, P. 4
6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
7. Брусницын Л.В. Обеспечение лиц, содействующих уголовному правосудию: российский, зарубежный и международный опыт XX века (процессуальное исследование). – М., 2001.
8. Борьба с мафией в Италии // Борьба с преступностью за рубежом. 2000. – № 5. – С. 16.

Надійшла до редакції 05.10.2012

Р.А. Халілев

кандидат юридичних наук, доцент
(*Національний університет державної
податкової служби України*)

УДК 343.123.12

ФОРМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ

Досліджено теоретичні погляди на сутність, проблеми та підстави класифікації організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності. Надано авторське визначення основних ознак організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності, їх змісту та співвідношення між собою.

Ключові слова: *організаційно-тактична форма, класифікація, оперативно-розшукова діяльність, суб'єкти ОРД, сили ОРД, оперативні підрозділи, повноваження.*

Исследованы теоретические взгляды на сущность, проблемы и основания классификации организационно-тактических форм оперативно-розыскной деятельности. Дано авторское определение основных признаков организационно-тактических форм оперативно-розыскной деятельности, их содержания и соотношения между собой.

Ключевые слова: организационно-тактическая форма, классификация, оперативно-розыскная деятельность, субъекты ОРД, силы ОРД, оперативные подразделения, полномочия.

In the article probed theoretical looks to essence, problems and grounds of classification of organizational-tactical forms of operative-search activity. Author determination of basic signs of organizational-tactical forms of operative-search activity, their maintenances and betweenness, is given by itself.

Keywords: organizational-tactical form, classification, operative-search activity, subjects of operative-search activity, forces of operative-search activity, operative subdivisions, plenary powers.

Постановка проблеми. Розвиток теорії ОРД та вдосконалення практики протидії злочинності оперативно-розшуковими заходами потребує впровадження новітніх організаційно-тактичних форм ОРД. Означене неможливе без уточнення сутності, складових та підстав відокремлення однієї форми від іншої.

Це зумовлює необхідність визначення теоретичної сутності теоретико-прикладної категорії «форма ОРД», існуючих проблем їх класифікації.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У роки незалежності активно здійснювалися наукові дослідження у різних галузях науки з практики протидії злочинності оперативно-розшуковими заходами. Розвиток теорії ОРД відбувається з використанням досягнень інших галузей наукового знання. Однак сьогодні не існує єдиного погляду на сутність, зміст та кількість форм ОРД.

Погляди на сутність організаційно-тактичних форм ОРД можна об'єднати у такі групи:

- форма як філософсько-правова категорія означає спосіб організації і спосіб існування предмета, процесу, явища або устрій, вид, тип, структуру відповідних суспільних утворень та процесів [1, с. 567; 2, с. 294];

- процес вирішення проблем, детермінований метою [3].

- специфічні напрямки комплексного використання сил, засобів і методів ОРД у боротьбі з правопорушеннями і злочинністю [4];

- специфічний спосіб організації оперативно-розшукових заходів з метою вирішення окремих завдань [5];

- організація роботи оперативних підрозділів для вирішення завдань ОРД та спосіб існування системи заходів як окремих складових цієї системи [6, с. 29];

- нормативно встановлений порядок організації оперативно-тактичних заходів забезпечення вирішення задач ОРД з профілактики, запобігання вчиненню та розкриттю злочинів, а також розшуку злочинців і осіб, зниклих безвісно [7];

- інтегрування воедино організаційних, методичних і тактичних аспектів негласної діяльності, що є єдиною ланкою між науковою організацією управління і практичним використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів у боротьбі зі злочинністю [7, с. 98–107].

Іншої думки дотримується В. Шульц. Він вважає, що оптимальним у межах понятійного апарату науки ОРД є використання категорії

“вид” [8]. Пояснюючи свою позицію, він відштовхується від власного розуміння загальної методології матеріалістичної діалектики. Згідно з його суб’єктивним баченням, поняття форми набагато вужче від поняття виду і тому для більш об’єктивної розмежувальної характеристики складних динамічних процесів, що відбуваються в ОРД, оптимально прийнятним є використання останнього поняття. Згідно з класифікацією згаданого науковця, оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ складається з таких видів діяльності: оперативний пошук; оперативна перевірка; оперативне спостереження; агентурна розробка; оперативний розшук.

Ми частково погоджуємося з деякими із вказаних міркувань, але, не ставлячи за мету дослідження з’ясування вищенаведених протиріч, надалі будемо відштовхуватися від позиції, що набула більшого поширення і визнання в науці ОРД. Тому вважаємо цілком прийнятним використання поняття форми для подальшого з’ясування питань, що досліджуються.

Метою статті є визначення сутності, проблем та підстав класифікації організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Ми згодні з думкою, що у всякої діяльності є якийсь предмет, якась форма і якась ідея. Форма як науково-прикладна категорія є предметом дослідження соціології, економічної теорії, теорії управління та всього спектра юридичної науки. Форма діяльності системним аналізом розглядається як процес вирішення проблем [3].

Зрозуміло, процес вирішення проблем детермінований метою. Наприклад, ставиться мета — «припинення правопорушень», щоб наша країна стала правовою державою відповідно до світових стандартів забезпечення прав і свобод людини у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин. Така мета визначає необхідність здійснення гласної і негласної діяльності.

Проте процес вирішення проблем до певної міри можна абстрагувати від предмета і мети. Стверджується, що всі процеси вирішення проблем мають одну і ту саму структуру і форму. Так, Г.С. Альтшуллер визначив алгоритм вирішення технічних проблем, який сформувався у теорію вирішення винахідницьких завдань (ТВВЗ), згідно з якою, ким би не був винахідник, що б він не винайшов, завжди форма його діяльності проходить одні й ті самі етапи і є єдиною функціональною схемою. А ця схема і відображає форму діяльності за рішенням проблем [9].

Платон, його послідовники та науковці, що вивчають проблеми менеджменту, ввели поняття “форма діяльності”, яке, на їх думку, можна поділити на такі види:

- форми виробництва;
- форми спілкування;
- форми свідомості [3; 10].

Форми виробництва — вид форм діяльності, предметом яких є річ або сила природи. Форма виробництва спрямована на перетворення ціл-

ком реального предмета. Природно, вона може бути опосередкована іншими формами виробництва, але у кінцевому підсумку предметом є природа. Щодо оперативно-розшукової діяльності ми можемо говорити про організаційно-тактичні форми ОРД.

Інший вид форм діяльності – форми спілкування, предметом яких є відносини між людьми. Стосовно ОРД оперативно-розшукові правовідносини.

Третім видом форм діяльності, є форми свідомості, предметом яких є ейдос. Якщо форми виробництва спрямовані на якісь природні речі і процеси, якщо предметом форм спілкування є відносини груп людей, предметом форм свідомості є поняття. Так, наприклад, щоб бути законодавцем, потрібно володіти поняттями права, виробництва, менеджменту. Оперативний працівник повинен володіти поняттями оперативно-розшукових сил, методів, засобів і заходів.

Форми діяльності виникають і зникають історично. Між різними формами діяльності можуть бути різні співвідношення – наприклад, одна може включати іншу (містити усередині як один зі своїх елементів). Дві форми діяльності можуть бути частинами третьої. Як це спостерігається у оперативній розробці, яка містить у собі оперативний пошук та оперативно-розшукову профілактику (оперативно-розшукове попередження).

Одна форма діяльності може виступати як ідеал для іншої форми і одночасно перетворюватися на предмет третьої форми діяльності. Вони можуть міститися одна в одній, бути частинами якогось цілого та можуть знаходитися у додаткових відносинах [11, с. 222–306].

Визначення форм оперативно-розшукової діяльності, їх сутності, змісту та співвідношення між собою впливає на ефективність всієї оперативно-розшукової діяльності. Проведене дослідження показує, що оперативно-розшукова діяльність оперативних підрозділів ОВС, спрямована на протидію злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин, не повною мірою відповідає вимогам часу (56,1 % – працівники КР, 41,8% – працівники спеціалізованих підрозділів кримінальної міліції, 46% – працівники прокуратури).

Причинами такого становища, на їх погляд, є:

- недооцінка пошукової роботи (реактивний характер діяльності) – (36,1 % – працівники КР, 45,2 % – працівники спеціалізованих підрозділів кримінальної міліції, 26 % – працівники прокуратури);

- прогалини профілактичної роботи – (26,1 % – працівники КР, 25,2 % – працівники спеціалізованих підрозділів кримінальної міліції, 46 % – працівники прокуратури);

- невикористання всього арсеналу засобів, заходів та сил гласного та негласного характеру – (26,7 % – працівники КР, 21,6 % – працівники спеціалізованих підрозділів кримінальної міліції, 28 % – працівники прокуратури);

- прогалини теоретично-прикладного характеру на сутність, зміст, мету, завдання та форми ОРД – (56,3 % – працівники КР, 55,5 %

–працівники спеціалізованих підрозділів кримінальної міліції, 36 % – працівники прокуратури).

Стосовно предмета дослідження, ми вважаємо, що науково обґрунтована класифікація організаційно-тактичних форм ОРД дозволяє:

по-перше, визначити стратегію діяльності оперативних підрозділів ОВС щодо забезпечення реалізації оперативно-розшукової політики у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин;

по-друге, розробити єдину методологічну основу протидії злочинності усім комплексом оперативно-розшукових засобів, заходів та сил;

по-третє, охопити весь комплекс питань її складових;

по-четверте, накреслити єдину комплексну програму практичних заходів у діяльності оперативних підрозділів, які б відповідали сучасним умовам, світовим стандартам правоохоронної та детективної діяльності.

Таким чином організаційно-тактичну форму ОРД можемо розглядати як двоєдину категорію:

- специфічний спосіб організації оперативно-розшукових заходів з метою вирішення окремих завдань;

- наукову категорію теорії оперативно-розшукової діяльності.

Для визначення форм ОРД слід враховувати, що теорія оперативно-розшукової діяльності, як і будь яка інша теорія, знаходиться в постійному пошуку і розвитку. Її категоріальний апарат доповнюється новою термінологією, завдяки чому розробляються й обґрунтовуються нові положення цієї теорії. Важливе значення при цьому має однозначне трактування ключових понять, адже, як зазначав А.В. Венгеров, визначення юридичних понять „це не якась казуїстика чи схоластика, а, навпаки, надзвичайно важлива наукова і практична справа, якщо згадати, що за всім цим стоять живі люди, їх діяльність, благополуччя, а іноді й життя” [12, с. 407].

Науковці у різні історичні періоди виділяли двовидову (оперативний пошук, агентурна розробка) [13; 14], тривидову (оперативний пошук, оперативна профілактика, оперативна розробка) [4; 15, с. 365; 16, с. 50], тривидову (виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес; оперативно-розшукова профілактика; оперативна перевірка) [17, с. 34] та чотиривидову (оперативний пошук, оперативна профілактика, оперативна розробка, оперативно-розшукове забезпечення (супровід) кримінального судочинства) [18; 19; 20] класифікацію форм ОРД.

Існує декілька поглядів на підстави класифікації організаційно-тактичних форм ОРД. Перша група науковців до підстав відносить привід початку проведення оперативно-розшукових заходів, особливості їх організації і тактики, а також специфічні завдання, що вирішуються в рамках її конкретної форми. На їх думку, форми оперативно-розшукової діяльності відрізняються предметами початку запровадження заходів, завданнями, організацією та тактикою проведення відповідних дій [4].

Друга група відносить таке:

- підстави для початку проведення оперативно-розшукових заходів

у межах кожної форми;

- задачі й кінцеві цілі;
- організація діяльності у вказаних формах ОРД;
- тактика проведення оперативно-розшукових заходів;
- основні напрямки використання даних стосовно вказаних форм;
- підстави для припинення застосування оперативно-розшукових заходів;

• документи, що є носіями інформації про результати здійснення ОРЗ у межах окремої організаційно-тактичної форми [21].

Третя група, до якої належать В.Г. Бобров, В.О. Лукашов, С.О. Смирнов, ще за часів СРСР визначили, що організаційно-тактичні форми ОРД відрізняються одна від одної за змістом та метою, а також тактикою застосування сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності [22, с. 19].

Деякі вчені підставою класифікації визначають гласність заходів. Вони поділяють форми ОРД на гласні та негласні [18, с. 34].

На наш погляд, гносеологічною підставою такої класифікації організаційно-тактичних форм ОРД є поставлена мета, а також загальний теоретичний алгоритм організації використання оперативно-розшукових сил, засобів, методів та заходів. Вона визначає завдання, підстави, організацію та тактику оперативно-розшукових заходів, завдання, що вирішуються.

Висновки. Таки чином, основними відзнаками конкретної організаційно-тактичної форми ОРД є:

- мета та завдання, що вирішуються;
- підстави здійснення;
- узагальнений теоретичний алгоритм організації використання оперативно-розшукових сил, засобів, методів та заходів;
- особливості тактики здійснення оперативно-розшукових заходів;
- особливості реалізації світових стандартів забезпечення прав і свобод людини.

Враховуючи наведені раніше думки Платона та С.Б. Чернишова [3], а також В.М. Аتماжитова, О.Ф. Долженкова, В.Л. Ортинського Г.О. Душейка, можемо визначити, що всі організаційно-тактичні форми ОРД взаємопов'язані, а елементи одних форм можуть бути складовою іншої.

Таким чином, на сьогодні можемо віднести до організаційно-тактичних форм ОРД: оперативний пошук, оперативно-розшукове попередження, оперативну розробку, оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства.

Бібліографічні посилання

1. Тлумачний словник української мови / за ред. В.С. Калачника. – Х., 2003.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К., 1998.
Т.6 : Т–Я. – 2004.
3. Чернышев С.Б. Формы деятельности и их классификация : лекция / С.Б. Чер-

нышев. – М., 2003.

4. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: загал. част. : підручник/ під заг. ред. Бородича Л.В. – Луганськ, 1999. – Т. 1.

5. Беляєв В.О. Організаційно-тактичні основи оперативного пошуку в місцях зі складною оперативною обстановкою (за матеріалами діяльності підрозділів карного розшуку МВС України) : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / В.О. Беляєв. – Запоріжжя, 2005.

6. Некрасов В.А. Оперативне розпізнання : монографія / В.А. Некрасов, В.Я. Мацюк, Н.Є. Філіпенко Л.В. Родинюк. – К., 2007.

7. Сілюков В.О. Форми ОРД: лекція / В.О. Сілюков. – Л., 2003.

8. Грохольський В.Л. Забезпечення законності в оперативно-розшуковій діяльності / В.Л. Грохольський // Теорія оперативно-службової діяльності. – 1998. – С. 98–109.

9. Шульц В. К вопросу о развитии понятия в теории ОРД / В. Шульц // Проблемы совершенствования организации и тактики ОРД ОВД. – М., 1988. – С. 86–99.

10. Альтшуллер Г.С. Найти идею. Введение в теорию решения изобретательских задач / Г.С. Альтшуллер. – Новосибирск, 1991.

11. Платон. Государство. // Платон. Сочинения в 3 т. – Т. 3. – М., 1999.

12. Тэйлор Ф.У. Управление — это наука и искусство / Ф.У. Тэйлор, А. Файоль, Г. Емерсон, Г. Форд. – М., 1992.

13. Венгеров А.Б. Теория государства и права : учебник для юрид. вузов / А.Б. Венгеров. – М., 1998.

14. Оперативно-розыскная деятельность органов охраны общественного порядка: учебник. – М.: ВШ МООП РСФСР, 1966. – 364 с.

15. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел: Учебник. – М.: ВШ МВД СССР, 1972. – 386 с.

16. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел : учебник под ред. Аتماжитова В.М. – М., 1991.

17. Захаров В.П. Проблеми діяльності оперативних підрозділів кримінально-виконавчої системи щодо боротьби зі злочинністю (за матеріалами Державного департаменту України з питань виконання покарань) : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / В.П. Захаров. – Х., 2001.

18. Основы оперативно-розыскной деятельности : ученик / под ред. В.Б. Рушайло. – М., 2000.

19. Перепелиця М.М. Оперативно-розыскное сопровождение уголовного судопроизводства и судебного разбирательства / М.М. Перепелиця, І.Р. Шинкаренко // Вісник Луган. ін.-ту внутр. справ. – 1998. – Вип. 3. – С. 30–46.

20. Кондратьєв Я.Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : монографія / Я.Ю. Кондратьєв. – К., 2004.

21. Рудик В.М. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства у справах про корисливо-навальницькі злочини : дис. канд. юрид. наук : 21.07.04/ В.М. Рудик. – Д., 2006.

22. Душейко Г. О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи : дис. канд. юрид. наук : 21.07.04 / Г.О. Душейко. – Х., 2001.

23. Бобров В.Г. Введение в курс «Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел» : лекція / В.Г. Бобров, В.А. Лукашов, С.А. Смирнов. – М., 1990. – 36 с.

Надійшла до редакції 22.10.2012